

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ (DKAB) DERSLERİNDE BARIŞ EĞİTİMİNİN YERİ* PLACE OF PEACE EDUCATION IN RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS COURSE (RCEC)

Fazilet Özge SEVİM**
Ramazan DİLER***

Öz

Bu araştırmanın amacı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerini ortaya koymak ve değerlendirmektir. Araştırmanın verileri sekiz Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni ile yapılan görüşmeler doğrultusunda elde edilmiştir. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu işe koşulmuştur. Verilerin analizinde ise nitel veri analizi yöntemlerinden biri olan söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini barış eğitiminin yapılabileceği en uygun derslerden biri olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ancak öğretmenlere göre derslerde barış teması yeterince vurgulanmamaktadır. Bu durumun sebepleri arasında temelde din öğretimi konusunda algı farklılıklarının olması, ihtilafların çatışmalara sebep olması ve DKAB derslerinde genellikle Müslüman kardeşliğine vurgu yapılarak evrensel değerlerin göz ardı edildiği durumların yaşanması gösterilmiştir. Barış eğitiminin sağlanmasında aile, okul-aile işbirliği, arkadaş çevresi ve teknolojinin etkisinden bahseden öğretmenler, kendi tavır, davranış ve tutumlarının da öğrenciler üzerinde büyük etkisi olacağını da belirtmişlerdir. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi program hedeflerinin uygulanabilirliği ile ilgili problem yaşadığından söz eden öğretmenler, barış eğitimi teması altında verilecek hizmet içi eğitimlerin kendileri açısından yararlı olabileceğini düşünmektedirler. Bu bulgulardan yola çıkılarak barış eğitiminin sağlanmasında DKAB derslerinde işlenen konu ve temaların gözden geçirilmesi ve öğretmenlerin konular hakkında daha duyarlı olması önerilebilir. Ayrıca okul-aile işbirliğinin artırılmasının, teknolojinin eğitim amaçlı kullanımının yaygınlaştırılmasının, ebeveyn ve öğretmenlerin kendi tavır, davranış ve tutumlarıyla öğrencilerine model olmasının ve gerek hizmet içi eğitimlerle gerek aile eğitimleriyle öğretmen ve ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesinin öneriler arasında yer alabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Barış Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Öğretmen Görüşleri.

Abstract

The purpose of the study is to reveal and evaluate opinions and suggestions of Religious Culture and Ethics Course teachers about the place of peace education in their lessons. The data of the study are obtained by interviews with eight Religious Culture and Ethics Course teachers. The semi-structured interview form prepared by the researchers is conducted to collect data. Discourse analysis method, one of the qualitative data analysis methods, is used for the analysis of the data. As a result of the research, it is determined that the teachers see Religious Culture and Ethics Course as one of the most suitable courses for peace education. However, according to the teachers, the theme of peace is not emphasized enough in their lessons. The reasons for this situation are mainly shown as the differences in perceptions about religious education, conflicts caused by disagreements in religious thoughts and in some situations overlooking universal values by emphasizing only Muslim fraternity in Religious Culture and Ethics Course. The teachers mention the effects of family, school-family cooperation, friend environment and technology to ensure peace education. As well as, they point out that their behaviors and attitudes have a great influence on students. In addition, teachers who talk about the problem of the applicability of the program objectives of the Religious Culture and Ethics Course think that in-service training that will be given under the theme of peace education may be useful for them. From these findings, it can be suggested that the subjects and themes included in RCEC lessons are reviewed in provision of peace education and teachers should be more sensitive about these subjects and themes. Increasing school-family cooperation, disseminating the use of technology for educational purposes, parents and teachers' role-model attitudes and behaviors and raising awareness of teachers and families through in-service training and family education programs about peace education can also be suggested.

Keywords: Peace Education, Religious Culture and Ethics Course, Opinion of Teacher.

1. GİRİŞ

Son yıllarda artan savaşlar ve insanların barış içinde yaşama isteği; savaş ve barış gibi konular ile birlikte barış eğitimine verilen önemi de arttırmıştır. Dünya çapında yapılan çalışmalar; barışın nasıl sağlanacağı, bir diğer deyişle, barış eğitiminin niçin, nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğine ilişkin araştırmaların hız kazandığını göstermektedir. Barış eğitimi, 'çatışma, savaş ve şiddetin önlenmesi, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi için çocuklarda, gençlerde, yetişkinlerde davranış değişikliği yaratacak bilgi, beceri, tutum ve değerlerin sunulması' şeklinde tanımlamak mümkündür (Memişoğlu ve Çatlak, 2016: 1543). Barış eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarını inceleyen Memişoğlu ve Çatlak (2016), barış

* Bu çalışma, Yrd. Doç. Dr. Ramazan DİLER danışmanlığında Fazilet Özge SEVİM tarafından gerçekleştirilen ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Komisyonunca desteklenen 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin savaş-barışa ilişkin tutumları ve derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüşleri' isimli yüksek lisans çalışmasının bir bölümünden elde edilmiştir.

** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim, ozge.mavis@gop.edu.tr

*** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, ramazan.diler@gop.edu.tr

kavramının yalnızca savaşan devletlerin arasındaki problemlerin çözülmesi anlamında değil, ikili ilişkiler ve aile içi problemlerin çözümünde de kullanılan bir kavram olduğunu belirtmişlerdir. Barış eğitiminde temel amaç, bireyler ve gruplar arası harmoniyi sağlamak olarak görülmektedir. Örneğin, Bosna Hersek'te barış eğitimine ilişkin yapılan öğretim faaliyetlerinin bağımsız bir ders olarak değil fizik, kimya, biyoloji, ekoloji gibi farklı derslerin içine yerleştirilerek yürütüldüğü tespit edilmiştir. Barış eğitimi temasının bu tip derslere yerleştirilmesinin sebebi, doğadaki herhangi bir parçanın eksikliğinin nelere sebebiyet verebileceğini göstererek toplum yaşamının da her türlü çeşitlilikle güzel olduğunu vurgulamak olarak gösterilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada empati kurma, eleştirel düşünme, çatışma çözüm becerisi ve farklılıklara saygı ve hoşgörülü olma gibi becerilerin barış eğitiminin olmazsa olmaz değer ve becerileri arasında yer aldığı belirtilmiştir.

Barış eğitimi ile ilgili yurtdışında yapılan birçok çalışma olduğu görülmektedir. Harris ve Morrison (2003) bu konu üzerinde sıklıkla çalışmalar yapan araştırmacılar arasında yer almaktadır. Barış kavramını şiddetin olmamasından ziyade insanların çatışmaları çözmek için birlikte çalışmaları, adalet standartlarına saygı duymaları ve insan haklarına saygı göstermeleri olarak gören Harris ve Morrison (2003), barış eğitimi ise insanların güvenilir bir dünya ve yaşanabilir bir çevre için beceri, tutum ve bilgilerinin geliştirilmesi olarak tanımlamışlardır. Barış eğitimi ile öğrencilere, çatışmalarını şiddete başvurmadan çözme ve bir çatışmayla karşılaştıklarında barışı seçme yöntemleri öğretilerek şiddetin kötü etkilerine karşı korunmalarının aşılabilceğini belirtmişlerdir. Barış eğitimiyle ilgili çalışmalar yapan diğer bir araştırmacı olarak Bar-Tal (2002) tüm barış eğitimi programlarının dünyayı daha iyi ve insanca bir yer haline getirmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Ona göre barış eğitiminde amaç; adaletsizlik, eşitsizlik, ön yargı, insan haklarına tahammülsüzlük, çevresel yıkımlar, şiddete yol açan çatışmalar, savaşlar ve diğer kötülükleri adalet, eşitlik, hoşgörü, insan hakları, kaliteli çevre, barış ve diğer pozitif durumları oluşturabilmek için azaltmak, hatta yok etmektir. Barış eğitimi farklı yollarla uygulanabilir ancak bilimsel ilkelerle yapılandırılması gereken bir disiplin alanıdır (Salomon ve Cairns, 2010). Bu nedenle barış eğitiminin tarihi (Burns ve Aspeslagh, 2004; Harris, 2010), şekli ve içeriği (Galtung, 2008), teorileri (Harris, 2004), eğitim bilimleri, psikoloji, sosyal psikoloji, politika, felsefe, iletişim ve medya, etik gibi bilim dalları içindeki yeri ve ilişkileri (Christie ve Wagner, 2010; Ellis ve Warshel, 2010; Lin, 2006; Page, 2008; Ross, 2010; Rusthoven, 2007; Tausch, Schmid ve Hewstone, 2010; Wintersteiner, 2010), çatışma ve şiddet olgularıyla ilişkisi ve bu olguları barış eğitimi yoluyla çözüm stratejileri (Christie, Wagner ve Winter, 2001; Salomon, 2004; Weibel ve Galtung, 2007), farklı ülke, kurum ve kuruluşlarda barış eğitimi (Biton ve Salomon, 2006; Fountain, 1999; Salomon ve Nevo, 2005; Stomfay-Stitz, 1993), çocukların savaş, barış kavram algıları ve barış eğitiminin nasıl öğretilebileceği (Hakvoort ve Oppenheimer, 1993; Raviv, Oppenheimer ve Bar-Tal, 1999) gibi konularda çalışmaların yabancı literatürde sıklıkla yer bulduğu görülmektedir.

Türkiye'de ise barış eğitimi ile ilgili ilk tez çalışmasının Önür (1994) tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Önür (1994), ülkede barış eğitimine olan ihtiyaç ve talebin araştırılmasına öncülük etmek ve barış eğitimi konusunu eğitim araştırmaları gündemine taşımak amacıyla barış eğitimi tanımı, amacı, içeriği, yöntemleri ve barış eğitimi ile ilgili kavramları içeren bir çalışma yürütmüştür.

Önür (1994) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın ilk amacı barış eğitimi konusunu eğitim araştırmaları gündemine taşımak olmasına rağmen bir sonraki tez çalışmasının 12 yıl sonra gerçekleştiği görülmektedir. Daha sonra ise barış eğitimi çalışmalarına hız kazandırılmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde, 2004-2005 öğretim yılından itibaren öğretim programlarında değişikliğe gidilmiş olması ve değerler eğitimi kapsamında barış ve dolaylı olarak barış eğitimi konularının da eğitim literatüründe yer bulmaya başlaması etkili olmuştur. Barış eğitimi içeren makale ve tez çalışmalarında barış eğitimi programlarının geliştirilmesi ve belli değişkenler üzerindeki etkilerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu değişkenler; geliştirilen barış eğitimi programlarının çatışma çözme becerilerine (Tapan, 2006; Kaya, 2013; Damirchi, 2014), öğrenci şiddeti üzerine (Coşkun, 2008; Sağkal, 2015), öğretmenlerin benlik saygıları, çatışma stilleri ve empati düzeylerine (Ekinci, 2010), öğrencilerin saldırganlık eğilimleri, empati düzeyleri ve barışa ilişkin görüşlerine (Sağkal, 2011), kültürlerarası yeterliliğe (Kaya, 2013), öğrencilerin iletişim becerilerine (Damirchi, 2014) ve sosyal problem çözme becerileri ve sınıf iklimi üzerine (Sağkal, 2015) etkilerinin ortaya çıkarılması olarak sıralanmaktadır.

Barış eğitimi ile ilgili programların geliştirilmesi haricinde barış eğitiminin değerlendirilmesi (Genç, 2006), barış eğitimi-empati ilişkisi (Özdemir, 2009), programlarda barış eğitimi (Coşkun, 2012), savaş ve barış kavramları ve barış eğitimi ile ilgili öğrenci ve öğretmen görüşleri (Aktaş ve Özmen, 2013; Aktaş, 2014; Apaydın ve Aksu, 2012; Bedir ve Arslan, 2013; Coşkun, 2012; Demir, 2011; Kartaltepe, 2014), aday öğretmenlerin barış eğitimi algıları (Deveci, Yılmaz ve Karadağ, 2008), barış eğitimine ilişkin program geliştirilmesi ve etkisinin değerlendirilmesi (Özden, 2014, Taha, 2016), barış eğitimi programlarının

incelenmesi (Sağlam, 2015), programlarda barış ve barış eğitiminin yeri (Arsal, 2008; Coşkun-Keskin ve Keskin, 2009), öğrencilerin barış eğitimi algılarının incelenmesi (Akyol, 2015) ve ülkeler arası barış eğitimi karşılaştırması (Sabancı, 2016) şeklinde çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir.

DKAB dersi, değerler eğitimi bağlamında barış kavramının öğretiminin yapıldığı ve ilgili kavramla ilgili kazanımları içeren bir derstir.¹ İlgili alan yazında barış ve din eğitimi hakkında yapılan çalışmalar bulunmasına rağmen (Aydın, 2001; Yılmaz, 2001; Yılmaz, 2009) DKAB dersi öğretimi veya öğretmen görüşleri üzerinde barış eğitimi konusunu içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi; büyük ölçekte değerler eğitimi, küçük ölçekte ise barış eğitiminin yapılabileceği önemli derslerden biri ve belki de en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin derslerinde ne kadar süreyle, ne şekilde ve ne sıklıkla barış konusunun geçmesi ve barış eğitimi programının uygulanması gerektiğine ilişkin görüşleri ve barış eğitiminin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin önerilerine başvurulmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerini ortaya koymak ve değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda yanıtlanması beklenen sorular aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin toplumsal ve bireysel barışın sağlanması ve DKAB eğitimi hakkındaki görüş ve önerileri nelerdir?
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin barış eğitimi kavramı ve barış eğitiminin sağlanması hakkındaki görüş ve önerileri nelerdir?
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin derslerinde barış eğitiminin yeri ve nasıl yapılması gerektiğine ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin barış eğitimi hakkında hizmet içi eğitim ihtiyaçlarına ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi işe koşularak yapılandırılmış betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalar, geçmişte veya halen var olan bir durumu var olan şekliyle betimlemeyi ve araştırmayı hedeflemektedir. Söz konusu araştırma modelinde olaylar, nesnelere ya da bireyler kendi koşulları içinde, olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2009). Bu araştırmada da öğretmenlerin derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerileri var olan şekliyle, kendi koşulları içinde tanımlanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın verileri, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında bir devlet kurumunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan sekiz öğretmen ile yapılan görüşmeler ile elde edilmiştir. Bu öğretmenlerden 4'ü kadın, 4'ü erkektir. Kadın öğretmenlerin yaşları 26, 33, 35 ve 42 iken erkek öğretmenlerin yaşları 28, 34, 34 ve 42 olarak değişmektedir. Öğretmenlerin yaş ortalamasının yaklaşık 34 olduğu görülmektedir. Kıdem yılları göz önünde bulundurulduğunda kadın öğretmenlerin 1, 2, 7 ve 18 iken erkek öğretmenlerin 1, 6, 7 ve 12 yıl olarak tespit edilmiştir. Bu durum hem yeni atanan öğretmenlerin hem de meslekte kıdemli öğretmenlerin görüşlerinin alındığını göstermektedir. Öğretmenlerin 6'sı lisans mezunu iken 2'si yüksek lisans mezunudur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve altı sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış 'Barış Eğitime İlişkin Görüşme Formu' aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formunda ilk

¹İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Kılavuzunda 4. sınıf seviyesinde 'İslam'da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.' , 5. sınıf seviyesinde 'Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış" sözünün ne anlama geldiğini açıklar.' 6. sınıf seviyesinde 'Hz. Muhammed'in sosyal barışa ve eğitim-öğretime yönelik faaliyet ve düzenlemelerini örneklerle açıklar.' Ve 'Hz. Muhammed'in Hudeybiye Anlaşması'nda ve Mekke'nin fethinde sergilediği tavrı barış açısından değerlendirir.' Kazanımları yer almaktadır.

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Kılavuzunda 9. sınıf seviyesinde 'Hz. Muhammed'in Medine'de toplumsal barışa yönelik faaliyetlerini yorumlar.' Kazanımı yer almaktadır. Ayrıca 12. sınıf seviyesinde 'İslam ve Barış' ünitesi yer almakta ve bu ünite içinde 'Barışın insanlık için önemini açıklar.' "İslam'ın bir barış dini olduğu gerçeğini Kuran ve hadislerden örneklerle destekler.' 'İslam'ın barışsever bir kişilik öngördüğünü fark eder ve buna uygun davranışlar sergiler.' 'Hoca Ahmet Yesevi, Mevlana, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Cabbar Kulu vb. nin barışla ilgili mesajlarından ve yaşantılarından örnekler verir.' 'İslam'ın sosyal çevresiyle uyumlu ve hedeflediğini açıklar.' 'Hz. Muhammed'in barışçı kişiliğini örneklerle açıklar.' 'Atatürk'ün barışa verdiği önemi örneklerle açıklar.' 'Zorunlu olmadıkça savaşın bir insanlık suçu olduğunu kavrar' kazanımları bulunmaktadır. Ayrıca 'Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri' ünitesi kapsamında 'Toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında inanca saygının önemini kavrar.' kazanımı yer almaktadır.

aşamada, 'toplumsal ve bireysel barışın sağlanabilmesi için yapılabilecekler', 'öğretmenlerin barış eğitimi kavramını daha önce duyup duymadıkları', 'barış eğitiminin ne olabileceği', 'barış eğitimi sayesinde hangi davranışların kazandırılabilceği' ve 'barış eğitiminin sağlanmasında aile, çevre, okul ve öğretmenin rolü' hakkındaki sorular öğretmenlere yöneltilmek üzere hazırlanmıştır. DKAB dersi kapsamında barış eğitiminin yeri hakkındaki görüşler; 'DKAB programlarının barış eğitimini destekler nitelikte olup olmadığı', 'ders kapsamında yeterli düzeyde barış eğitimine yer verilip verilmediği', 'hangi sıklıkla yer verilmesi gerektiği' ve 'hangi içeriklerin işe koşulması gerektiği' sorularıyla alınmıştır. Son olarak öğretmenlere 'barış eğitimi ile ilgili rehberlik ve hizmet içi eğitim alma ihtiyacı duyup duymadıklarına', 'eğer ihtiyaç duyuyorlarsa ne tür hizmetler istediklerine' yönelik sorular yöneltilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ses kayıt cihazıyla kaydedilen görüşmeler araştırmacı tarafından yazılı doküman haline getirilmiş ve doküman üzerinde söylem analizi yapılmıştır. Bu analiz yönteminde söylem veya araştırma metodunun arkasındaki ontolojik ve epistemolojik çıkarımlara ulaşma hedefi bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, bu analiz yöntemi 'Kim ne söylüyor? sorusunu değil 'Ne anlatılmak isteniyor? sorusunu cevaplamayı amaçlamaktadır. Yazılı veya sözlü bir söylemi analiz etmede yürütülen bu yöntemde ana amaç, anlamlandırma ya da yorumlamadır. Belirli bir soruyla ilgili kesin yanıtlar vermek yerine yeni bakış açıları geliştirmek, inanç, tutum ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığı ve iletilmesini sosyal bağlam içinde değerlendirmek temel amaçtır. Probleme ilişkin kesin çözümler sunma kaygısı taşımayan söylem analizi, probleme yukarıdan bakarak daha kavrayıcı bir bakış açısı ile algılama imkanı sunmaktadır (Akturan, Domaç, Semiz, Tosun, Tahminciler ve Bağcı, 2008). Bu araştırmada söylem çözümlemesi sayesinde öğretmenlerin barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerini belirttikleri sözlü ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan metinlerin arkasındaki anlamların çözülmesi sağlanmıştır.

Söylem analizinin doğası gereği verilerin analizinde okuma/sınıflandırma, yorumlama ve yapılandırma aşamaları yer almaktadır. Genel olarak veri analizi sözcüklerin, cümlelerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin yorumlanması ve yapılandırılmasını içermektedir (Akturan ve diğerleri, 2008). Bu çalışmada da öğretmenlerin derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görüşmeler sonucunda elde edilen veriler öncelikle yazınsal metin haline getirilmiştir. Bu metinler okunarak sınıflandırılmış, metinler üzerinde yorumlamalar yapılmış ve bu yorumlar yapılandırılarak bulgular kısmına eklenmiştir.

Nitel verilerin geçerlik ve güvenilirliğin sağlanmasında birtakım önlemler alınmıştır. Bunlardan ilki yarı yapılandırılmış soruların uzman görüşüne sunulmasıyla kapsam geçerliğinin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra yarı-yapılandırılmış formlar aracılığıyla ve ses kayıt cihazıyla kaydedilen görüşmelerle derinlik odaklı veri toplama sağlanmıştır. Ayrıca nitel verilere ait bulguların yorumlanmasında öncelikle öğretmenlerin görüşlerine ilişkin veriler betimlenmiş, ardından görüşlere ait doğrudan alıntılar yapılarak çalışmanın güvenilirlik ve geçerliği artırılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin kişisel bilgilerinin gizliliğinin korunması amacıyla Ö1, Ö2, Ö3..şeklinde yapılan kodlamalarla görüşler aktarılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Toplumsal/Bireysel Barışın Sağlanması ve DKAB Eğitimi

Görüşmelerde öğretmenlere DKAB öğretmeni olarak kendileri ve öğrencilerinde bireysel barışın sağlanmasında neler yapabilecekleri ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için yapılabilecekler hakkında sorular yöneltilerek görüşleri derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

Öğretmenler toplumsal ve bireysel barışın sağlanması için saygının temel alındığı ve ön yargılardan uzak ortamların oluşturulması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncelerine ilişkin ifadelerini '*İnsana insan olarak saygı gösterildiğinde hiçbir problem kalmayacak diye düşünüyorum.*' (Ö1) ve '*Farklı düşünce, inanç, değerlerden kaynaklanan birtakım ön yargılar var. Bu ön yargıları aşip barışı sağlamaya çalışıyoruz öğrencilerin arasında.*' (Ö3) şeklinde betimlemek mümkündür.

Meydana gelen savaşların anlatım biçiminin öğrenciler üzerinde etkili olduğunu düşünen öğretmenlerden biri, bu olayların anlatımında savaşlara vurgu yapmak yerine savaş durumunda dahi insan haklarına ve onuruna saygılı davranışların bulunduğu anlatımların ön plana çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu öğretmene göre bu tür anlatımlar yapılırken öğrencinin yaş gurubunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Öğretmenin bu konudaki düşünceleri aşağıdaki şekildedir:

'Biz genellikle anlatımlarımızda zaferlerden bahsederiz. Bu bir anlatım şeklidir. Mesela Bedir savaşında Müslümanlar şu kadardı müşrikler bu kadardı diye anlatmak da var. Peygamberimizin esirlere yaptığı muamele ile de anlatmak var. Peygamberimiz Bedir savaşında tüm insanları serbest bırakmış o zaman. Okuma yazma bilen okuma yazma öğretti serbest kaldı. Zengin olan para verdi serbest kaldı ama geride hiç esir kalmadı. Şimdi bu şekilde anlatım biçimini değiştirebiliriz. Olay aynı olay ama vurguyu savaşın kendisine yapmayız. (...)Yaş grubuna hitap etmek de önemlidir.' (Ö2)

Sınıf ortamında barışın sağlanmasının yanı sıra devlet başkanları ve medya aracılığıyla da savaş ve şiddet yerine barışa meyilli insanların yetiştirilebileceği 'Öncelikle devlet başkanlarının bu konuda örnek olması gerekiyor. Bir de medya bu konuda aşırı derecede etkili. (...) İnsanların bilinçlendirilmesi gerekiyor medya aracılığıyla.' (Ö5) ifadeleriyle belirtilmiştir. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere devlet başkanlarının bu konuda insanlara örnek teşkil edecek davranışlarda bulunması, medyanın şiddeti teşvik eden yayınlar yapmaktan vazgeçmesi barışın sağlanmasında rol oynayacak nitelikte görülmüştür.

3.2. Barış Eğitimi Kavramı ve Barış Eğitiminin Sağlanması

Barış eğitimine ilişkin öğretmenlerin görüşleri alınmadan önce bu kavramı ne düzeyde bildiklerinin ortaya konması amacıyla öğretmenlere daha önce barış eğitimi kavramını duyup duymadıkları sorulmuştur. Öğretmenlerin tamamı, böyle bir kavramı daha önce duymadığını belirtmiştir. Öğretmenlerden bu kavramın ne anlama geldiğine ilişkin fikir yürütmeleri istendiğinde ise 'Barış eğitimi tüm derslerde planlı olarak işlenen, çocuğun küçük yaşlardan itibaren çatışmacı olarak değil toleranslı, daha esnek, kendinden bazen taviz verebilen yapıyla yetişmesidir. Bu kavramın bir üst kavram olarak barış eğitimi şeklinde verilmesi güzel olur.' (Ö2), 'Barış eğitimi; barışı anlatan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışan bir alan olabilir'. (Ö4), 'Barışı daha etkin nasıl sağlarsın onunla ilgili olabilir.' (Ö5) ve 'İnsanlarda barış kavramını yerleştirmek için çeşitli etkinliklerle çocuklardan başlayarak çalışmalar yapmaktır.' (Ö7) barış eğitimi kavramını tanımlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Öğretmenlere barış eğitiminin kısa bir tanımının yapılmasının ardından barış eğitimi sayesinde öğrencilere hangi davranışların kazandırılacağı sorulmuştur. Öğretmenler barış eğitimi sayesinde bencil olmama, hak ihlallerinin önüne geçme, karşılıklı sevgi-saygı, diğerlerinin görüşlerine değer verme, şiddeti önleme, empati ve iletişim kurma, hoşgörülü olma gibi davranışların öğretilebileceğinden bahsetmişlerdir. Ancak bir öğretmen müfredata barış eğitimi gibi bir kavramın konmasının uygulamaya geçirilmedikten sonra bir anlam ifade etmeyeceğini 'Mesela bizde ahlak ünitesi var. Orada kendini beğenme, kibir, alay konuları işleniyor. Çocuğu da aktif katıyoruz. Dersin bir kısmını o işliyor. Ama bu davranışlardan çok fazla uzaklaşmadığını da görüyoruz.' (Ö2) ifadeleriyle anlatmıştır.

Barış eğitiminin işe koşulması ile hangi davranışların kazandırılacağına ilişkin görüşlerin ortaya konmasının ardından barış eğitiminin sağlanmasında ailenin, çevrenin, okulun ve öğretmenin rolü hakkında fikirler alınmaya çalışılmıştır. Öğretmenler genel olarak eğitimin sağlanmasında olduğu gibi barış eğitiminin sağlanmasında da en büyük rolün aile tarafından üstlenildiğine inanmaktadırlar. 'Çok önemlidir bence ailenin rolü. Eğitim zaten ilk başta ailede başlıyor. Çocuk da ailede gördüklerini sergiliyor aslında. Aile kendi içinde anlatmaktan çok uygulayarak çocuğa öğretirse çocuk zaten öğrenir. Ailenin model olması gerekir.' (Ö4) ifadelerini kullanan bir öğretmen ailenin model olan davranışlarının çocuğu büyük ölçüde etkilediği düşüncesini ortaya koymuştur. Öğretmenlerden birine göre aileler barış eğitiminin nasıl olacağı konusunda ayrıca bilinçli olmalıdırlar. Çocuğun barışçıl olmasını sağlamak adına saldırılara karşı tepkisiz, pasif bir yapıya sahip olmasına neden olmak da gelecekte çocuk üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilecektir. Öğretmenin bu görüşünü aşağıdaki cümlelerle ifade ettiği görülmektedir:

'(...) Bu temelin her konuda olduğu gibi ailede atılabileceğini düşünüyoruz. Fakat şöyle bir problem de ortaya çıkıyor. Tabi çok barışçıl olsun diye çocuğumuzu yetiştirmeye çalışırken dışarıda böyle bir dünyanın olmadığını görüyoruz. Çocuk ilk olarak parkta bazı çocuklarla karşılaşılıyor. Başka bir çocuk geliyor onu iteliyor ya da ona bir şey atıyor. Bizimki neye uğradığını şaşırıyor. Kendisini savunmasını bilemiyor. Bu şekilde birtakım problemler de ortaya çıkıyor. Barış eğitimi verirken çocuğu tamamen pasifize etmek değil de karşıdan sana bir tehlike, bir problem, bir saldırı gelmediği sürece karşı tarafta zarar verme veya kötülük yapma! Bu şekilde temelden ailenin bu eğitimi vermesi gerekiyor.' (Ö3)

Ailenin yanı sıra çevrenin de etkisinin büyük olduğu öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Özellikle çocukların arkadaş gruplarından çokça etkilendikleri ve seçtikleri arkadaş grubuna uyum sağlamak adına uygun olmayan davranışlarda bulunabildikleri 'Belli bir süreden sonra zaten aileden çıkıp da çocuk kendini kabul ettirmek adına arkadaşlara meylediyor. Kişiliği oturmadiği için özveride bulunup arkadaşının dediğini yapmaya çalışıyor. O yüzden kavram kargaşası muhakkak çocuklar yaşıyorlar. İyiler iyilerden etkilenmiyor nedense hep kötülerden etkileniyorlar' (Ö1) şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerden biri 'Çevre de çok önemli, çocuklar arkadaşlarından, çevresinden çok şey öğreniyorlar. Arkadaşından gördüğü bir hareketi o da uyguluyor mesela. Bu yüzden her aile kendi çocuğunu eğitse aslında çevrede düzelecek, toplum da düzelecek yani.' (Ö4) ifadelerini kullanarak her ailenin kendi çocuğunu eğitmesinin toplumun düzelmesine katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Ayrıca çevresel unsurların en büyüklerinden birinin de teknoloji olduğu 'Bu anlamda çocuğu çocuk olarak düşünmüyoruz. Çocuk şu anda teknolojinin çok ciddi baskısı altındadır' (Ö2) cümleleriyle ortaya konmuştur. Teknolojik araç-gereçler bireylerin daha rahat bir yaşam sürmelerini sağlayabileceği gibi şiddete yönelik oyunlar, gösterimler aracılığıyla çatışmaya yönelik bireylerin yetişmesine de neden olabilmektedir.

Son olarak öğretmenlere barış eğitiminin sağlanmasında okulun ve öğretmenlerin rolü hakkında fikirlerini almaya yönelik bir soru yöneltilmiştir. Öğretmenler aileden alınan eğitim nedeniyle bazı öğrencilerin şiddete meyilli olarak okula geldiğinden ve bu çocukların okula, arkadaşlarına ve çevresine uyum sağlanmasında güçlükler yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Bir öğretmen bu tip öğrencilerle diğer öğrencilerin arkadaşlık etmemesi yönünde çaba gösterdiğini 'İdare olarak o kötülerini bilip de uğraşyoruz onunla arkadaşlık etmemesi yönünde...' (Ö1) ifadeleriyle belirtirken diğer bir öğretmen akranlar arası kavga ve şiddetin anlatılarak veya örnek olay, çizgi film izletme gibi etkinliklerle aşılabileceğini 'Ben ara sıra çizgi filmler, örnek olaylar izletiyorum arkadaşların birbirlerine nasıl davranması gerektiği ile ilgili. Bunlardan ders çıkarmalarını sağlamaya çalışıyorum. Ya da mesela birbirleriyle kavga ediyorlar. Anlatarak birbirlerinden özür dilemelerini sağlamaya çalışıyorum.' (Ö4) şeklinde belirtmiştir.

Okul içi etkinliklerin yanı sıra okul dışında da faaliyetler yürütmenin barış eğitimine katkı sağlayacağı öğretmenlerden birinin 'Ben bu sürecin okul dışında da devam ettirilebileceğini, başarılı olabileceğini düşünüyorum.' (Ö2) ifadeleriyle araştırma bulguları arasında yer almıştır.

Farklı bir bulgu olarak velilerle işbirliğinin öğretmenlerin olmazsa olmaz şartları arasında yer aldığı görülmektedir. Öğretmenlerden biri '(...) Bu anlamda aile ile okulun irtibatı sadece veli toplantısı şeklinde değil çok daha kuvvetli bir şekilde, yeri geldiğinde haftada bir defa dahi olması gerekir' (Ö2) ifadelerini kullanarak gerekirse öğretmen ve velilerin haftada bir toplantılar yapıp öğrenciler hakkında görüşmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bunun dışında öğretmenin rolünün de barış eğitiminin sağlanmasında yadsınamayacak kadar çok olduğu, öğretmenin söylem, tavır ve davranışlarıyla öğrencilerine örnek olması gerektiği ifadeler arasında yer almıştır. Bu ifadeleri aşağıda görmek mümkündür:

'Gerçekten öğretmenin rolü çok önemlidir. Çünkü öğretmen aileden sonra çocukla karşılaşan ve çocukla en fazla etkileşimi ve beraberliği olan kişidir. Ayrıca hepimiz biliyoruz ki öğretmenlerin çocukların gözünde önemli bir yeri vardır. Bazen öyle oluyor ki babadan, anneden, aileden daha çok etkili olabiliyor öğretmenin tavır, davranışı. Öğretmen aynı zamanda sözleriyle değil, konuşmalarıyla değil, uygulamalarıyla da bizzat öğrencilerin gözünde örnek olacaktır. Böyle yaparsa öğretmenin barış açısından da öğrencileri eğitmeye çok etkili olacağını düşünüyorum.' (Ö3)

3.3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Barış Eğitiminin Yeri

Öğretmenlerin kendi branşları olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerini almak amacıyla 'DKAB dersinde barış eğitiminin yeri hakkında ne düşünüyorsunuz?', 'Sizce DKAB dersi programlarımızda, barış eğitimi ile ilgili olduğunu düşündüğünüz davranışların kazandırılmasına yeterli düzeyde yer veriliyor mu? DKAB programı barış eğitimini destekler nitelikte mi?', 'DKAB derslerinde barış eğitimi temasına ne sıklıkla yer verilmelidir? Neden?' ve 'DKAB derslerinde barış eğitimi temaları işlenirken içerik nasıl düzenlenmelidir? (Hangi olay, olgu, kavramlara yer verilmelidir? Neden?)' soruları yöneltilmiştir.

Öğretmenler DKAB derslerinin ahlak eğitimini de kapsamaması nedeniyle barış eğitiminin işlenmesine en uygun derslerden biri olduğunu düşünmektedirler. 'Evet, hoşgörü konuları, evrensel ilkeler çoğunlukla, her sene ara ara işleniyor. Mutlaka var. Mesela adaletli olma, hoşgörülü olma, başkalarına saygı gösterme konu başlığı olarak var. O şekilde işliyoruz.' (Ö5) ifadesiyle öğretmenlerden biri derslerde evrensel ilkeler, hoşgörü, adalet, saygı gibi konu başlıkları altında barış eğitimi temalarına yer verildiğini belirtmiştir. Ancak aynı öğretmen 'Yani aslında kitapta yazanlar çok yeterli değil. Öğretmenin doldurması gerekiyor. Yani hoşgörü dediğim yarım sayfa bir şey. Çok fazla uzun uzun örnekler, konular yok. Onu öğrencilerle sınıfta konuşarak renklendirmek, uzatmak gerekiyor.' (Ö5) cümleleriyle konuların işleyişlerinin yeterli olmadığını vurgulamıştır. Farklı bir öğretmen;

'DKAB derslerinde daha çok barış ve İslam kardeşliği üzerinde duruluyor. Burada bazı problemlerle karşılaşabiliyoruz. Benim daha önceden görev yapmış olduğum okullarda tamamen farklı dinden insanlar vardı. Her sınıfta bazen bir bazen iki, üç tane. Hıristiyan çocuklar vardı. Buralarda biraz Müslüman olmayan kişilere yönelik de bir şeyler geliştirmemiz lazım. Yani tamamen Müslüman kardeşliği üzerinden, bu tamam gerekli fakat Müslüman kardeşliği üzerinden biraz daha evrensellik içermesi lazım. Programa evrensellik katmakta fayda var.' (Ö3)

şeklindeki açıklamasıyla DKAB derslerinde barış temalarının daha çok İslam kardeşliği üzerine şekillendiğinden, bu durumun farklı dinlerden öğrencilere sahip olduğunda sorun teşkil ettiğinden söz etmiştir. Bu öğretmene göre DKAB derslerinde evrensel ilke ve kardeşlik vurgusu göz ardı edilmemeli ve DKAB dersleri öğretim programlarında yalnızca Müslümanlara değil Müslüman olmayanlara yönelik geliştirilmiş konu ve temaların olması gerekmektedir.

Konuların öğretim programlarında yeterli düzeyde yer aldığını düşünen bir öğretmen ise '(...) Program her şey değildir aslında. Biz programı eleştiriyoruz ama sınıfa girdiğinde okul müdürü de sen oluyorsun, Milli Eğitim de sen oluyorsun. O 40 dakika size ait. Oradaki kazanımları kendiniz

istediğiniz gibi ayarlama imkanına sahipsiniz. Dolayısıyla çok da mazeret sunmanın bir anlamı olmasa gerek diye düşünüyorum.' (Ö2)

ifadelerini kullanarak sadece öğretim programlarından beklentinin olmaması gerektiğini, o programı işleyecek olan öğretmenin bilgi, beceri ve yeterliklerinin daha büyük önem arz ettiğini belirtmiştir.

DKAB derslerinde barış eğitimi temasına yer verilme düzeyi ile ilgili öğretmenlerden biri '*Çanakkale şehitlerini anma programı yapıyoruz. Yani genelde süreç odaklı, süreç onu gerektirdiği zaman onu yapıyoruz. Dolayısıyla bütüne yayılmasının imkanı araştırılmalı.'* (Ö2) ifadelerini kullanarak DKAB dersinde barış eğitimine ilişkin temaların belirli zamanlarda işlendiği ve daha sonrasında üzerinde durulmadığından bahsetmiştir. Bu öğretmene göre konuların bütüne yayılmasının yollarını aramak gerekmektedir.

İçerik konusunda öğretmenler '*Kurtuluş Savaşı sürecinden, Peygamberimizin hayatından hepsi örnek olarak verilebilir çocuklara. Neden savaşa sürüklenmişiz, barış olsa nasıl değişirdi?' (Ö1), 'Peygamberimizin hayatını ve Kuran'ı Kerim'i kalıp din anlayışından uzaklaşarak anlatmak lazım.'* (Ö2) ve '*Peygamberimizin savaşları ne zaman hangi durumlarda yaptığına yer verilmeli kesinlikle.'* (Ö4) şeklinde peygamberimizin hayatından, Kurtuluş Savaşı gibi savunma savaşlarından bahsedilerek öğrencilere öncelikle savaşlara girilmesinin sebeplerinin anlatılması ve savaş yerine barış olsaydı nasıl bir değişim olurdu gibi soruların yöneltilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Savaşların yok sayılmasının yerine savaş durumlarında ne şekilde davranılması gerektiğinin yine Peygamber ve ecdat aracılığıyla anlatılması gerekliliğinin '*Başta Fatih'in İstanbul'u fethettiği zamanki durum veya daha başta, ilk önce bütün İslam devletleri kumandanları ve devletlerin örnek aldığı Hz. Peygamber'in Mekke'ye girişi ve orada hiç kimseye dokunmaması, kendisine zulmetmiş olsalar bile hiç kimseye zarar vermemesi.'* (Ö3) şeklindeki örneklerle anlatılabileceği üzerinde durulmuştur.

İslam'ın cihat anlayışının doğru bir şekilde anlatılması gerekliliği de '*Savaş konusunda İslam'ın söyledikleri yanlış algılanıyor. Özellikle İslam'ın cihat anlayışına yer verilmeli. Bunun ne demek olduğuna yer verilmeli'* (Ö4) şeklindeki ifadelerle yapılan önerilerden biridir. Öğretmenlerden biri farklı olarak barış eğitimi konusunda '*Öncelikle çocuğun empati yapmasını sağlamak gerekir. Ben olsam ne yapardım? Ben öğrencilerle çok konuşuyorum bu konuları. Suriyeliler mesela özellikle onlar yakın çevre oldukları için onlardan çok bahsediyorum.'* (Ö5) şeklindeki açıklamasıyla öğrencilerin empati duygularının geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.

3.4. Barış Eğitimi ile ilgili Hizmet İçi Eğitim İhtiyacı

Son olarak öğretmenlere '*Barış eğitiminin sağlanmasında, barış eğitimi ile ilgili rehberlik veya hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduğunuzu düşünüyor musunuz? Eğer ihtiyaç duyuyorsanız ne tür bir hizmet içi eğitimi almak istersiniz?' sorusu yöneltilmiştir.*

Öğretmenlerden biri '*Açıkçası ben çok ihtiyaç olduğumu düşünmüyorum. Yani şu ana kadar almış olduğumuz eğitim bununla ilgili zaten bir altyapı, temel oluşturmuştu. Onun dışında ekstradan bir şeye gerek olmadığını düşünüyorum.'* (Ö3) şeklindeki ifadelerle bu konuda eğitim ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. Diğer öğretmenler bu konu hakkında hizmet içi eğitim almayı tercih edebileceklerini

'Muhakkak o eğitime de ihtiyacımız vardır. Mesela ben biliyorum ama çocuklara bunu nasıl anlatabilirim. Farklı hangi yöntemler bulabilirim, bu yöntemler verilebilir mesela. Bazen sıkıştığım noktalar olabiliyor mesela, nasıl anlatsam, nasıl versem, nasıl daha yararlı olabilirim diye. Bir de yaşları küçük oluyor. Ben 4. sınıfa girdiğim için onlara nasıl verimli olabilirim diye düşünüyorum. Bu yöntemler üzerinde durulabilir.' (Ö4)

gibi ifadelerle ortaya koymuşlardır. Öğretmenler özellikle barış eğitimi teması içinde yer alan konuların öğrencilere hangi yöntem tekniklerle anlatılabileceği, öğrenciye yaklaşımın nasıl olması gerektiği, öğretimde kalıcılığın nasıl sağlanabileceği konusunda hizmet içi eğitim almanın faydalı olacağını düşünmektedirler.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonucunda, DKAB öğretmenlerinin toplumsal barışın sağlanması için en önemli unsurun karşılıklı saygının sağlandığı bir ortam olduğu, bireysel barışın sağlanması için ise saygılı bir ortamın yanı sıra ön yargılardan uzak bir sınıf ortamının gerekliliğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Karasakal da (2016) toplumsal barışın incelendiği araştırmasında farklı düşüncelere, inançlara ve davranışlara sahip bireylerin toplumda huzur, güven ve barış içinde yaşayabilmesi için birtakım ilkelerin toplumda kabul edilmesi ve saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. DKAB öğretim programında da din öğretiminde öncelikle insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana, kültürel mirasa saygı hususlarına dikkat edilmesi gerekliliğini vurgulamış, İslam düşüncesinde farklı anlayış ve yorum biçimleri hakkında bilgi verilerek saygı ve hoşgörü temelinde farklılıkların zenginlik olarak görülmesinin hedeflendiğinden bahsedilmiştir (MEB, 2010). Ancak Karacelil (2010) ortaöğretim DKAB dersi problemlerini öğretmenlerin bakış açısıyla değerlendirdiği çalışmasında, 11 öğretmenden 9 tanesinin DKAB dersi müfredatının toplumsal barışa katkı sağlama, İslam kardeşliği ve öteki algısını giderme konularında yetersiz kaldığını belirttiklerini ifade etmiştir. Hatta çalışmada öğretmenlerden biri müfredatın öğrenciye ve topluma hitap etmemesi nedeniyle

barışı sağlayamayacağını belirtmiştir. Burada sorun yaratan durum, konuların öğretim programında yer almıyor olması değil, öğretim programlarına bu hedeflerin konmasına rağmen öğretimde nelere dikkat edilmesi gerektiğinin tam olarak ortaya konulamaması olmaktadır. Selçuk (1997) bu konu üzerinde durmuş ve programlarda saygı kavramını ele alarak saygı duyulacak kişiler, fikirlerin ortaya konulduğu fakat niçin saygı duyulacağına ilişkin belli başlı ana hatlar dışında bir şey öğretilmediğine vurgu yapmıştır. Ona göre saygının tanımı yapılmasına rağmen saygılı bir tavır nasıl olacağı tam olarak anlatılmamakta, öğrencilerin önüne birtakım kurallar konmakta fakat onların pratik yönü gösterilmemektedir. Bu durumun günümüzde de aynı şekilde sorun teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Çalışmada ayrıca çocuğun yaş grubu ve özellikleri göz önünde bulundurularak, meydana gelen çatışmaların ve yapılan savaşların nedenleri ve sonucunda yapılan muamele hakkında bilgiler verilmesinin öğrenciler açısından çatışma veya savaş yerine barışa meyilli bireylerin artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Akyürek (2004) çocuğun gelişim özellikleri göz ardı edildiğinde dinle ilgili bazı kavramların öğretim zorlaşacağını belirtmiştir. Bu nedenle öğretmenlerin kavram öğretimi yaparken planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında yeterli olmaları ve öğrenci özelliklerini göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir. Ayrıca öğrencinin yaş gurubu ve gelişim özelliklerinin göz önünde bulundurularak kavram öğretimi yapılması da öğretimsel hedefe ulaşmada büyük önem taşımaktadır.

Sınıf ortamında barışın sağlanmasının yanı sıra devlet başkanları ve medya aracılığıyla da savaş ve şiddet yerine barışa meyilli insanların yetiştirilebileceği öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Devlet başkanlarının bu konuda insanlara örnek teşkil edecek davranışlarda bulunması, medyanın şiddeti teşvik eden yayınlar yapmaktan vazgeçmesi barışın sağlanmasında rol oynayacak nitelikte görülmüştür. Özellikle medyanın insan davranışları üzerindeki etkisi ve medya aracılığıyla şiddet içeren yayınların sıklığı göz önüne alındığında şiddet olgusunun medya aracılığıyla artırıldığını ifade etmek mümkün olmaktadır (Palabıyıkoglu, 1997). Yapılan çalışmalar medya aracılığıyla yansıtılan şiddet olgularının özellikle çocuk ve gençlerin gelişimine olumsuz etkilerini ortaya koyar niteliktedir (Büyükbaykal, 2007; Tahiroğlu, Çelik, Bahalı ve Avcı, 2010; Uluç, 2004). Bu nedenle öğretmenlerin bu görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamak mümkündür.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin hiçbirisinin barış eğitimi kavramını daha önce duymadığı tespit edilmiştir. Demir de (2011) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlere aynı soruyu yöneltmiş ve aynı şekilde katılımcıların büyük çoğunluğunun bu kavramı daha önce duymadıklarını tespit etmiştir. Bu yönüyle araştırma bulguları birbiriyle paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin bu kavramı daha önce duymamaları, eğitim bilimleri literatürünü takip konusunda sıkıntılar olabileceğini gösterir niteliktedir. Ayrıca eğitim programlarında 'barış eğitimi' kavramının yer almaması da bu kavramı duymamalarının nedenleri arasında yer alabilir. Ancak 'barış eğitimi' kavramının programda bu isimle yer almıyor oluşu barışa ilişkin konu ve temaların programlar ve ders kitaplarında yer almadığı anlamına gelmemektedir. Programlar ve ders kitaplarını inceleyen araştırmalar; barış, hoşgörü, birlikte yaşama gibi konu ve temaların programda büyük oranda yer aldığını gözler önüne sermektedir (Osmanoğlu, 2014).

Öğretmenlere barış eğitiminin ne olabileceğine ilişkin tahminleri sorulduğunda barışı anlatan, bireyin çatışmacı yapıdan uzak, toleranslı, esnek, taviz verebilen ve iletişim becerileri yüksek bir yapıya sahip olmasına yönelik verilecek bir eğitim, barışın nasıl daha etkin bir hale getirilebileceği üzerine yapılan çalışmalar olabileceği şeklinde yorumlamışlardır. Barış eğitimi tanımının çatışma, şiddet ve savaşın önlenmesi, sorunların çözümünde barışçıl yöntemlere başvurulması için bilgi, beceri, tutum ve değerlerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması (Memişoğlu ve Çatlak, 2016) olarak yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin barış eğitiminin tanımlanması ile ilgili benzer ifadeleri kullandıkları görülmektedir.

Öğretmenlerden birinin müfredata barış eğitimi gibi bir kavramın konmasının uygulamaya geçirilmedikten sonra bir anlam ifade etmeyeceğini belirttiği tespit edilmiştir. Bu görüşün çözüme kavuşturulabilmesi için içeriğin öğrencide nasıl bir davranışı ortaya çıkaracağı, bir başka deyişle, öğrenme-öğretme süreci sonunda elde edilecek ürünün açıkça tanımlanması gerekmektedir. Bu durum öğretmenlerin sıkça sordukları 'Biz ne yapıyoruz?', 'Bizimki de uğraş mıdır?', 'Anlattıklarımız ne işe yarıyor?' gibi sorularına cevap olacak ve öğretmenin başarılı olma şansını da arttıracaktır (Selçuk, 1997).

Öğretmenler, barış eğitiminin sağlanmasında en büyük rolün ailede olduğunu belirtmişlerdir. Ailelerin beklentilerinin, yaşam tarzlarının, çocuklara verdikleri eğitimin farklı olması çocuğun kültürel, sosyal, ahlaki ve duygusal açıdan yetiştirme tarzını etkileyecektir (Çakmak, 2013). Öğretmenler, ailede alınan eğitimin yeterli olmaması nedeniyle okullarda şiddete meyilli öğrencilerin bulunduğu bahsetmişlerdir. Öğretmenlerden biri bu tip öğrencilerin diğerleriyle arkadaşlık kurmasının engellenmeye çalışıldığını belirtirken bir diğeri çizgi film, örnek olay gibi farklı yöntem ve tekniklerle öğrencilerin bu davranışlarının

en aza indirgenmesine gayret ettiğini ifade etmiştir. Bu bulgu, Apaydın ve Aksu'nun (2012) çalışma bulgularını destekler niteliktedir. Apaydın ve Aksu (2012) gerçekleştirdikleri çalışmada öğretmenlere barış eğitimi etkinliklerinin neler olabileceğini sormuşlar ve beyin fırtınası veya örnek olay incelemesi gibi etkinliklerle barış eğitiminin yapılabileceği cevabını almışlardır. Bu etkinliklerin yanı sıra afiş hazırlama, resim ve fotoğraf sergileri düzenleme, barış mesajları yazma gibi etkinliklerin de yapılabileceği çalışmanın bulguları arasında yer almıştır. Ayrıca farklı yayınlarda DKAB derslerinin uygulamaya dönük, performanslarını sergileyebilecekleri bilgilerin içselleştirilmesine yardımcı olan, öğrenci ilgi ve ihtiyaçlarına hitap eden ve birden fazla duyu organına hitap edebilecek etkinliklerle desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kaya, 2007). Ancak Osmanoğlu (2014) ortaöğretim DKAB programı ve ders kitaplarında yer alan etkinlik örneklerine bakıldığında yaparak-yaşayarak öğrenme noktasında (gezi-gözlem, gösteri, örnek olay, yaratıcı drama vb. etkinliklerin işe koşulmasında) eksikliklerin olduğundan bahsetmiştir. Araştırmacı, bu tip etkinlikler yerine bireysel ve grup tartışmalarına yer veren, daha çok düşündürücü faaliyetleri içeren etkinliklerin varlığından söz etmiştir. DKAB ders programlarında yaparak-yaşayarak öğrenmeyi sağlayacak etkinliklerin yer alması, öğrencinin öğrenmesi ve öğrenilen bilginin kalıcılığının artırılmasında etken olabileceği için bu tür etkinliklerin programlara konmasının uygun olacağını söylemek mümkündür.

Araştırma bulguları arasında, okul içi etkinliklerin yanı sıra okul dışında da faaliyetler yürütmenin barış eğitime katkı sağlayacağına ilişkin ifadeler de yer almaktadır. Aydın (2005) din eğitimi yetiştirme ve istihdamı konusunda yazmış olduğu kitabında bu konuya vurgu yapmış ve DKAB öğretmenini; görevini, sınıf içi öğrenmeleri gerçekleştirmekten ibaret sayan değil okulun tamamını, yakın ve uzak çevreyi uygun eğitim ortamlarına çevirebilen özelliğe sahip olan kişiler olarak yetiştirmek gerektiğini belirtmiştir. Osmanoğlu da (2014) birlikte yaşama ve hoşgörü adına yapılabilecek en nitelikli öğrenme faaliyetlerinden birisinin öğrencileri ilgili mekanlara götürmek ve birinci elden bilgi almalarını, hoşgörü örneklerini bizzat görmelerini sağlamak olduğunu belirterek öğrencilerin farklı yerleri ziyaret etmeleri sağlanarak gerçekleştirilebilecek faaliyetlerin önemine vurgu yapmıştır. Bu nedenle öğretmenin bu görüşü dikkate alınarak barış eğitimi faaliyetlerinin okul içinde olduğu kadar okul dışında da gerçekleştirilecek faaliyetlerle desteklenebileceği söylenebilir.

Farklı bir bulgu olarak velilerle işbirliğinin öğretmenlerin olmazsa olmaz şartları arasında yer aldığı görülmektedir. Çakmak (2013) makalesinde bu görüşü destekler nitelikte ifadeler yer vermiştir. Ona göre iyi ve sağlıklı bir eğitim ortamı ancak öğretmen ve aile işbirliği ile mümkün olmaktadır. Aile ile öğretmenin karşılıklı sevgi, saygı ve işbirliği gibi olumlu duygulara sahip olması ve etkin iletişim kurması, öğrencilerin yeteneklerinin ortaya çıkarılarak eğitilmesinde önemli rol oynayacaktır. Aydın (2005) öğretmen-veli görüşmelerini bir adım daha ileri taşıyarak, öğretmenlerin, velilerle görüşmeleri yalnızca öğrencileri eğitmek amacıyla değil velilere de bir şeyler kazandırmak amacıyla yapmaları ve eğitimi yalnızca okulla sınırlı tutmayıp topluma ve aileye nasıl katkıda bulunabileceğini sorgulayan bireyler olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu görüşlerden yola çıkılarak okul-aile işbirliğini arttıracak faaliyetlerin artırılması ve okullarda aile eğitimlerine yer verilmesinin barış eğitiminin sağlanması açısından önem teşkil edebilir nitelikte olduğu söylenebilir.

Barış eğitiminin sağlanmasında öğretmenin rolünün de yadsınamayacak kadar fazla olduğu, öğretmenin söylem, tavır ve davranışlarıyla öğrencilerine örnek olması gerektiği ifadeler arasında yer almıştır. Bu konu hakkında Kaya (2007) öğrencilere ahlaki davranışların kazandırılmasında kendisine örnek ve model olabilecek kişiler bulabilmesinin önemli olduğundan bahsetmiş ve anne, baba ve öğretmenlerin öğrencilere örnek ahlak modeli olmalarının öğrencilerin ahlaki davranışları benimsemelerinde etkin bir rol oynadığını belirtmiştir. Benzer şekilde Selçuk (1997) güzel sözler söylemenin, konferanslar vermenin, öğüt veya tavsiyelerde bulunmanın, örnek insan veya durumlar anlatmanın yeterli olmadığından, insanın hayatında ağır basan ve yönünü belirleyen şeyin sözlerden çok yapılan işler ve eylemler olduğundan bahsetmiştir. Bu konuya ilişkin öğretmenlerin görüşleri ile literatür bulgularının örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Öğretmenlere göre DKAB dersleri ahlak eğitimi de kapsamı nedeniyle barış eğitiminin işlenmesine en uygun derslerden biridir. Ancak barış eğitimi konularının yeterli düzeyde vurgulanmadığı düşünülmektedir. DKAB derslerinde barış temalarının daha çok İslam kardeşliği üzerine şekillendirilmiş olması, farklı dinden olan öğrencilerin problem yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle öğretmenlere göre DKAB derslerinde evrensel ilke ve kardeşlik vurgusu göz ardı edilmemeli ve DKAB öğretim programlarında yalnızca Müslümanlara değil Müslüman olmayanlara yönelik geliştirilmiş konu ve temaların da olması gerekmektedir. Osmanoğlu (2014) ortaöğretim programı ve ders kitaplarını incelediği çalışmada, program ve ders kitaplarında diğer dinlerden de bahsedilerek evrensel ahlak ilkelerinin öne

çıkarıldığını ifade etmiştir. Ayrıca DKAB dersi programında öğrencilerin başka din veya farklı düşüncede olanlara karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranışlarda bulunmalarını sağlamak amacıyla diğer dinler hakkında genel bilgilerin verilmesi hedefi yer almaktadır (MEB, 2010). Ancak bu hedefin programın içeriğine ne kadar yansıdığı veya öğretmenler tarafından ne ölçüde gerçekleştirilebildiği konusunda öğretmen görüşlerinden hareketle soru işaretlerinin olduğu söylenebilir.

Konuların eğitim programlarında yeterli düzeyde yer aldığını düşünen bir öğretmen ise sadece eğitim programlarından beklentinin olmaması gerektiğini, o programı işleyecek olan öğretmenin bilgi, beceri ve yeterliklerinin daha büyük önem arz ettiğini belirtmiştir. Koç (2010) DKAB öğretmenlerinin yeterliklerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında, DKAB öğretim programlarını inceleyen öğretmen sayısının çok az olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple öğretmenler öğretim programlarının felsefesi, içeriği, temel yaklaşımları, yöntem ve teknikleri, araç-gereç ve materyalleri, ölçme-değerlendirme ve iletişim teknikleri hakkında yeterince bilgiye sahip değillerdir. Çalışmaya göre ayrıca öğretmenler mesleki bilgi, beceri, alan bilgisi ve genel kültür yönünden kendini geliştirme, meslek ve alanla ilgili yenilik ve gelişmeleri takip etme gibi konularda kendilerini yeterli görmemektedir. Ancak DKAB öğretmenlerinin var olan bilgi ve becerileriyle yetinmeyip, devamlı öğrenme, kendisini yenileme ve geliştirme faaliyetleri içinde bulunması gerekmektedir (Aydın, 2005).

DKAB dersinde barış eğitimine ilişkin temaların belirli zamanlarda işlendiği ve daha sonrasında üzerinde durulmadığı da belirtilen konulardan biridir. Bu konu ve temaların eğitim-öğretim süreci içinde bütüne yayılması gerekmektedir. Konuların eğitim-öğretim sürecine yayılmasını sağlamak, dinin sadece bilgi olarak öğretilmesiyle yetinilmeyip öğrencilerin aynı zamanda ahlaki erdemleri ve değerleri içselleştirmeleri hedefinin de gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır (MEB, 2010).

İçerik konusunda öğretmenler, Hz. Muhammed'in hayatından, Kurtuluş Savaşı gibi savunma savaşlarından bahsedilerek öğrencilere öncelikle savaşlara girilmesinin sebeplerinin anlatılması ve savaş yerine barış olsaydı nasıl bir değişim olurdu gibi soruların yöneltilmesi gerektiği ifade etmişlerdir. Savaşların yok sayılmasının yerine savaş durumlarından ne şekilde davranılması gerektiğinin yine Peygamber ve ecdat aracılığıyla anlatılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Osmanoğlu (2014) bu bulguyu destekler şekilde Hz. Muhammed örneğinin doğru anlaşılması, barışçıl mesajlarının doğru şekilde işlenmesinin İslam'ın barış ve hoşgörü mesajının doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Ancak bu konuda azami dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Altınay (2009) ders kitaplarını incelediği çalışmasında kitaplarda, Dünya ve Türkiye tarihinin savaşlardan ibaretmiş gibi aktarıldığından, buna karşın barış ve barışa ilişkin kavramlar ve şiddetsiz mücadele yöntemlerinin anlatımında eksiklikler olduğundan bahsetmiştir. Savaşların ders kitaplarında sıklıkla yer alması, öğrencilerin savaşları doğal ve sıradan görmeleri gibi bir sonuç doğurabilecektir. Bu nedenle ders kitapları ve müfredatlarda savaşın kaçınılması gereken bir durum olduğuna, hangi durumlarda meşru olabileceğine ve savaş durumlarında ne şekilde davranılması gerektiğine ilişkin düşüncelerin ön planda tutulması gerekmektedir. Ayrıca savaş temaları yerine barışa ilişkin temaların daha fazla yer bulduğu kitap ve müfredatlar, öğrencilerin hayata ve kendilerine bakış açılarında büyük farklar yaratabilecektir.

İslam'ın cihat anlayışının doğru bir şekilde anlatılması gerekliliği öğretmenler tarafından yapılan önerilerden biridir. Ancak bu önerinin hayata geçirilebilmesi için öncelikle öğretmenlerin cihat kavramını doğru bir şekilde algılamaları gerektiğini söylemek mümkündür. Öneriler arasında günümüzde yaşanan olayların öğrencilere aktarılması da yer almaktadır. Öğretmenlerin bu önerisini Selçuk'un (1997) çocukları ve gençleri etkileyen şeyin hayatın kendisi olduğu ve içinde yaşanan çağın ahlaki bir sorgulaması yapılmadığı sürece en iyi ihtimalle gerçeklerden kopuk, hayal dünyasında yaşayan bireylerin yetiştirileceği görüşü desteklemektedir. Ayrıca günlük hayatla ilişkili etkinliklerin öğrencilerin planlanan bilgileri öğrenmesinde daha etkin olduğu yapılan çalışmalarla gözler önüne serilmiştir (Memişoğlu ve Çatlak, 2016). Öğretmenlerden biri barış eğitiminin sağlanmasında öğrencilerin empati duygularının geliştirilmesi gerekliliğine de vurgu yapmıştır. Literatürde yer bulan barış ve empati ilişkisini ortaya koyan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda (Rehber ve Atıcı, 2009; Sağkal, 2011; Sağkal, Türnüklü ve Totan, 2012) öğretmenin bu önerisinin dikkate alınması gerektiğini söylemek mümkündür.

Barış eğitiminin sağlanması için barış eğitimi ile ilgili rehberlik veya hizmet içi eğitim alma konusunda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun bu tür eğitimlere ihtiyaç duyduklarını belirttikleri görülmektedir. Öğretmenler özellikle barış eğitimi teması içinde yer alan konuların öğrencilere hangi yöntem tekniklerle anlatılabileceği, öğrenciye yaklaşımın nasıl olması gerektiği, öğretimde kalıcılığın nasıl sağlanabileceği konusunda hizmet içi eğitim almanın faydalı olacağını düşünmektedirler.

5. ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda; DKAB dersi öğretmenlerine, DKAB program geliştirme uzmanlarına, Milli Eğitim Bakanlığına ve araştırmacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

5.1. DKAB Öğretmenlerine Yönelik Öneriler

Öğretmenlerin toplumsal ve bireysel barışın sağlanmasında karşılıklı saygı ve ön yargısız sınıf ortamlarının oluşturulması gerektiği fikirlerinden yola çıkılarak bu ortamların oluşturulması için öğretmenlerin bu ve benzeri tavırları teşvik edici sınıf ortamları oluşturmaya yönelik etkinlikler geliştirmeleri önerilebilir.

Görüşmelere katılan öğretmenlerin tümünün daha önce barış eğitimi kavramını duymamış olduğu sonucundan yola çıkılarak öğretmenlerin eğitim bilimleri literatürünü daha yakından takip etmeleri gerektiğini söylemek mümkündür. Ayrıca öğretim programlarında yer alan konuları daha yakından takip etmeleri ve öğretimsel faaliyetleri uygulamaya yönelik etkinliklere yer verecek şekilde düzenlemeleri yapılabilecek öneriler arasındadır.

Öğretmenlerin barış eğitiminin sağlanmasında en büyük rolü ailenin üstlendiği ve ailenin de bu konuda eğitim alması, ayrıca öğrencisinin durumundan haberdar olması gerekliliğine ilişkin görüşlerinden yola çıkılarak aile-öğretmen ilişkisini artırmaya yönelik etkinlik ve faaliyetlere yer vermeleri önerilebilir.

Öğrencilerin arkadaş çevresinden etkilendikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda arkadaşlarıyla sağlıklı iletişim geliştirebileceği ortamların sağlanmasına yönelik faaliyetlerin ve etkinliklerin de işe koşulabileceğini söylemek mümkündür. Akranlar arası kavga ve şiddetin örnek olay, gösterim, film izleme, rol oynama gibi etkinliklerle en aza indirilmesine çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Teknoloji ve medyanın olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için ise öğretmenler öncelikle kendileri teknoloji ve medyayı eğitsel amaçlı kullanabilme becerileri kazanmalı ve öğrencilerine bu araç-gereçlerin eğitsel amaçlı kullanımı için yol göstermelidirler. Öğretmenler ayrıca barış eğitiminin sağlanması için okul içi etkinliklerin yanı sıra okul dışı faaliyetlere de yer vermelidirler. Bütün bunların yanı sıra öğretmenlerin kendilerinin tavır, davranış ve tutumlarıyla öğrencilerine model olması gerekmektedir.

Öğretmenlerin programda yer almadığını iddia ettikleri konuların program içeriklerinde az da olsa yer bulunduğu görülmektedir. Öğretmenlerin bu konu ve temaları kendi bilgi birikimi, metot ve yöntemleri ve uygulamalarıyla geniş çerçevede ele almaları öneriler arasında yer alabilir. Nitekim öğretmenlerden birinin öğretim programlarından beklentinin yanı sıra öğretmenlerin kendi bilgi, beceri ve yeterliklerini de geliştirmeleri gerektiği vurgusu bu önerinin yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.

5.2. DKAB Program Geliştirme Uzmanlarına Yönelik Öneriler

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda öğretmenlerin barış eğitimi kavramını daha önce duymadıkları tespitinden yola çıkılarak son zamanlarda eğitim literatüründe geniş bir yer tutan barış eğitimi kavramının öğretim programlarına konması önerilebilir. Ayrıca bu kavrama ilişkin uygulamalı etkinliklere yer verilmesi de kavramın öğretimini kolaylaştıracak ve kalıcılığını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra içeriğin öğrencide nasıl bir davranışı kazandıracığının net bir biçimde ifade edilmesi gerekmektedir. Bu durumun öğretmenlerin eğitsel hedefleri daha iyi kavramasını sağlayacağını ve öğrenciye öğretimin kolaylaşacağını söylemek mümkündür.

Öğretmenlerin ders kitaplarında barış eğitimine ilişkin konuların yeterli olmadığı görüşünden yola çıkılarak DKAB programlarına barış ve barışa ilişkin içeriğin zenginleştirilmesi, bu içerikte Müslüman kardeşliği yanında evrensel değerler ve diğer dinler, görüşler, yorum ve bakış açılarına karşı saygı ve hoşgörü gibi konuların daha fazla yer bulması önerilebilir. Ayrıca Müslümanlara yönelik konuların yanı sıra Müslüman olmayanlara yönelik konu ve temaların da işlenmesi öneriler arasında yer alabilir.

DKAB program geliştirme uzmanlarının program içeriklerinde savaşların neden olduğu, olmasa nasıl değişimler yaşanacağı gibi öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini de geliştirecek soruları içermesi ve savaş durumlarında dahi insana ve çevreye saygılı olunabileceğini gösterecek örneklerle yer verilmesi önerilebilir. Öğretmenlerin günümüzde yaşanan olayların da içerikte yer alması gerektiği görüşlerinden yola çıkarak güncel olayların da öğretim programlarında yer bulmasını önermek mümkündür. Ayrıca bu konular işlenirken öğrencilerin empati becerilerini geliştirici etkinliklere yer verilmelidir.

Öğretmen görüşlerinden yola çıkarak öğretim programlarında yer alan barış kavramı ile ilgili konuların öğretiminde hangi materyal ve metotların kullanılabilmesi ve hangi öğretimsel faaliyetlerin işe koşulması gerektiğine ilişkin daha derinlemesine bilgileri içeren programların oluşturulmasının öğretimsel açıdan daha faydalı olacağını söylemek mümkündür.

Öğretmenler, öğrencilerin yaşları ve gelişim özelliklerinin soyut kavramların öğretimi ve barış eğitiminin verilmesine uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu görüşten yola çıkarak program geliştirme uzmanlarının barış eğitimi temalarını işlerken öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmalıdır önerisinde bulunmak mümkündür.

5.3. Milli Eğitim Bakanlığına ve Okullara Yönelik Öneriler

Öğretmenlerin büyük bir bölümünün barış eğitimi konusunda hizmet içi eğitim almak istedikleri görülmektedir. Özellikle konuların öğrencilere hangi yöntem ve tekniklerle anlatılabileceği, öğrenciye yaklaşımın nasıl olması gerektiği ve öğretimde kalıcılığın nasıl sağlanabileceği hakkında bilgiler içeren bir hizmet içi eğitim programının Milli Eğitim Bakanlığınca uygulamaya konması önerilebilir. Ayrıca öğretmenlerin ailelerin de barış eğitimi konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği görüşünden yola çıkılarak bu konuda aile eğitimlerinin de düzenlenmesi sağlanabilir. Okullarda da öğretmen-veli işbirliğinin artırılmasını sağlayan etkinliklere yer verilebilir.

Öğretmenler medya ve teknolojinin öğrencilerin şiddet, savaş ve barış algıları üzerinde etkili olduğundan bahsetmişlerdir. Bu bulgudan yola çıkılarak öğrencilerin medya ve teknolojiyi ne yönde takip ettiklerinin tespit edilmesi ve teknoloji ve medya okuryazarlığı ile ilgili gerek ders gerekse eğitim kurslarının verilmesinin öğrencilerin teknoloji ve medyayı doğru bir biçimde kullanmasına katkı sağlayacağı söylenebilir. Okullarda teknolojinin eğitim amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması da öneriler arasında yer alabilir. Ayrıca teknolojik materyallerin kullanımı için öğretmenlerin bilinçlendirilmesine yönelik hizmet içi eğitimlerin işe koşulması önerilebilir.

Barış eğitimine ilişkin konu ve temaların yalnızca belirli gün ve haftalarda işlenip daha sonra üzerinde durulmadığı sonucundan yola çıkılarak Milli Eğitim Bakanlığı ve okulların bu konularla ilgili daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılması önerilebilir.

5.4. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Öğretmenler, barış ortamlarının sağlanmasında devlet başkanları, medya ve teknolojinin büyük etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Bu bulgudan yola çıkılarak gelecekte yapılacak araştırmalarda devlet başkanlarının, medyanın veya teknoloji kullanımının öğrencinin savaş ve barışa ilişkin algılarına etkisinin ortaya konmasına ilişkin çalışmalara yer verilebileceği önerisinde bulunulabilir.

Öğretmenlerin barış eğitimine ilişkin hizmet içi eğitime ihtiyaç duydukları bulgusundan yola çıkılarak gelecekte barış eğitimine ilişkin öğretmenlere yönelik bir eğitim programının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi önerilebilir. Aynı şekilde ailelerin barış eğitimi konusunda bilinçlendirilmesini amaçlayan bir programın geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinin de yapılabileceğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmada DKAB öğretmenlerinin derslerinde barış eğitiminin yeri hakkındaki görüş ve önerilerinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı branş öğretmenleri, okul idarecileri ve farklı kademe öğrencilerinin barış eğitimi konusundaki görüşlerinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalara yer verilebilir.

Öğretmenlerin barış eğitimine ilişkin farklı strateji, yöntem ve uygulamaların kullandığı deneysel çalışmalar yürütülüp bu faaliyetlerin etkililik düzeyleri tespit edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Özgür. (2014). "Ortaöğretim öğrencilerinin savaş ve barış kavramına yönelik görüşleri", *Kalem Eğitim Ve İnsan Bilimleri Dergisi*, S. 4, s. 65-124.
- AKTAŞ, Özgür ve ÖZMEN, Ahmet. (2013). "Savaş kavramı üzerine üniversite öğrencilerinin görüşleri (Kafkas Üniversitesi örneği)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 17, s. 37-55.
- AKTURAN, Ülün., DOMAÇ, B., SEMİZ, Y., TOSUN, F., TAHMİNCİLER, E ve BAĞCI, F. (2008). Söylem analizi. *Nitel araştırma yöntemleri: NVivo7.0 ile nitel veri analizi* içinde. Baş, T. ve Akturan, U. (Eds.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AKYOL, Canan. (2015). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki barış eğitimi algılarının incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- AKYÜREK, Süleyman. (2004). *Din öğretiminde kavram öğretimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
- ALTINAY, Ayşe Gül. (2009). Can veririm, kan dökerim: Ders kitaplarında militarizm. *Ders kitaplarında insan hakları II tarama sonuçları* içinde. Tüzün, G. (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı.
- APAYDIN, Çiğdem ve Aksu, Mualla. (2012). "Öğretmenlerin barış eğitimine ilişkin görüşleri", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 13, s. 107-130.
- ARSAL, Zeki. (2008). "İlköğretim programları ve barış eğitimi", *XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Manisa: 1-3 Eylül 2008.
- AYDIN, Muhammet Şevki. (2001). "Barış/uzlaşma kültürü ve din eğitimi", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Sakarya: 26-27 Mayıs 2001.
- AYDIN, Muhammet Şevki. (2005). *Cumhuriyet döneminde din eğitimi öğretmeni yetiştirme ve istihdamı*. (2. Baskı) İstanbul: DEM Yayınları.
- BAR-TAL, Daniel. (2002). The elusive nature of peace education. In *Peace education: The concept, principles, and practices around the world*, Gavriel Salomon ve Baruch Nevo (Eds), New York: Psychology Press.
- BEDİR, Gülay VE ARSLAN, Mehmet. (2013). "The secondary school students' perceptions regarding peace education and human rights", *Journal of Educational Instructional Studies in the World*. S. 3, s. 44-55.
- BITON, Yifat ve SALOMON, Gavriel. (2006). "Peace in the eyes of Israeli and Palestinian youths: Effects of collective narratives and peace education program", *Journal of Peace Research*, S. 43, s. 167-180.
- BURNS, Robin. Ve ASPESLAGH, Robert. (2014). *Three decades of peace education around the world: An anthology*. New York: Routledge.
- BÜYÜKBAYKAL, Güven. (2007). "Televizyonun çocuklar üzerindeki etkisi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 28, s. 31-44.
- CHRISTIE, Daniel J ve WAGNER, Richard V. (2010). What does peace psychology have to offer peace education? Five psychologically informed propositions. In *Handbook on peace education*. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.). New York: Psychology Press.
- COŞKUN-KESKİN, Sevgi ve KESKİN, Yusuf. (2009). "Cumhuriyet dönemi ilköğretim 1. Kademe) sosyal bilgiler ve onun kapsamına giren ders programlarında bir değer olarak "barış" ın yeri". *Değerler Eğitimi Dergisi*, S. 7, s. 69-92.

- COŞKUN, Yalçın. (2012). *İlköğretim programlarında barış eğitimi ve barış eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- COŞKUNER, Ela. (2008). *Barış eğitimi programının öğrenci şiddeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇAKMAK, Fatih. (2013). "Din eğitiminde program geliştirme ve aile faktörü", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 81-104.
- DAMIRCHI, Esmail Sadri. (2014). *Barış eğitimi programının 7. sınıf öğrencilerinin çatışma çözme ve iletişim becerilerine etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- DEMİR, Semra. (2011). "An overview of peace education in Turkey: definitions, difficulties, and suggestions--a qualitative analysis", *Educational Sciences: Theory and Practice*, S. 11, s. 1739-1745.
- DEVECİ, Handan., YILMAZ, Fatih ve KARADAĞ, Ruhan. (2008). "Pre-service teachers' perceptions of peace education", *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, S. 30, s. 63-80.
- EKİNCİ, Bahar. (2010). *Diyarbakır'ın Eğin ilçesi ve köylerinde ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin benlik saygıları, çatışma stilleri ve empati düzeylerine 'barış eğitimi' programının etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ELLIS, Donald ve WARSHEL, Yael. (2010). The contributions of communication and media studies of peace education. In *Handbook on peace education*. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.), New York: Psychology Press.
- FOUNTAIN, Susan. (1999). *Peace education in UNICEF*, Unicef, Programme Division.
- GENÇ, Genco Orkun. (2006). *Evaluating peace building initiatives using multiple methodologies: Lessons learned from a Greek-Turkish peace education.*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GALTUNG, Johan. (2008). Form and content of peace education. In *Encyclopedia of peace education*. Bajaj, M. (ed.) North Carolina: Information Age Publishing, Inc.
- HARRIS, Ian M. (2004). "Peace education theory", *Journal of Peace Education*, S. 1, s. 5-20.
- HARRIS, Ian M. (2010). History of peace education. In *Handbook on peace education*. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.). New York: Psychology Press.
- HARRIS, Ian M. ve MORRISON, Marry Lee (2003). *Peace education*. (Second Edition) North Carolina: McFarland Company Inc.
- KARACELİL, Süleyman. (2010). "Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin problemleri: Şırnak ili örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 15, s. 143-163.
- KARASAKAL, Şaban. (2016). "Toplumsal barışın Kur'anî temelleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 16, (USBES Özel Sayı II), s. 1376-1404.
- KARASAR, Niyazi. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (19. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KARTALTEPE, Olcay. (2014). *Okul öncesi öğretmenlerinin barış eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- KAYA, Bihter. (2013). *Barış eğitimi programının kültürlerarası yeterlilik ve çatışma çözme stratejilerine etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, Mevlüt. (2007). "İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi programlarındaki ahlaki konuların ahlak eğitimi açısından değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, s. 23-50.
- KOÇ, Ahmet. (2010). "Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin yeterlikleri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S. 8, s. 107-149.
- LIN, Jing. (2006). *Love, peace, and wisdom in education: A vision for education in the 21st Century*, Lanham: Rowman and Little Field Education Publishing Group.
- MEB (2010). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretim programı*, Ankara: MEB Yayınları.
- MEMİŞOĞLU, Hatice ve ÇATLAK, İsmail Hakkı. (2016). "Barış ve barış eğitimine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 16 (USBES Özel Sayı II), s. 1543-1571.
- OSMANOĞLU, Cemil. (2014). *Ortaöğretim din kültürü ve ahlak bilgisi (DKAB) öğretim programında ve ders kitaplarında çoğulculuk*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖNÜR, Atiye. (1994). *A study on peace education: Resolving classroom conflicts*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Orta Doğru Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEMİR, Esra. (2009). *An investigation on the relationship between empathy-related constructs of English instructors at Atılım University Preparatory School within the framework of peace education*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğru Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDEN, Sevgi. (2014). *Barış eğitimi temalı bir hizmet içi eğitim programının geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- PAGE, James. (2008). *Peace education: Exploring ethical and philosophical foundations*, United States of America: Information Age Publishing Inc.
- PALABIYIKOĞLU, Refia. (1997). "Medya ve şiddet", *Kriz Dergisi*, S. 5, s. 123-126.
- RAVIV, Amiram., OPPENHEIMER, Louis ve BAR-TAL, Daniel. (1999). *How children understand war and peace: A call for international peace education*, California: Jossey-Bass Inc.
- REHBER, Elif. ve ATICI, Meral. (2009). "İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, s. 323-342.
- ROSS, Marc Howard. (2010). Peace education and political science. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.). In *Handbook on peace education*, New York: Psychology Press.
- RÜSTHOVEN, K. J. (2007). *Success in education through peace, healing and hope*, Minneapolis: Syren Book Company.
- SABANCI, Meryem. (2016). *Friedenspädagogik: Einekontrastivearbeitzwischen der Türkei and Deutschland*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAĞKAL, Ali Serdar. (2011). *Barış eğitimi programının ilköğretim 6. Sınıf öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, empati düzeyleri ve barışa ilişkin görüşleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- SAĞKAL, Ali Serdar. (2015). *Barış eğitimi programının dokuzuncu sınıf öğrencilerinin şiddete yönelik tutumları, sosyal problem çözme becerileri ve sınıf iklimi üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- SAĞKAL, Ali Serdar., TÜRNÜKLÜ, Abbas ve TOTAN, Tarık. (2012). "Kişilerarası barış için empati: barış eğitiminin empati becerilerine etkileri", *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, S. 12, s. 1447-1460.
- SAĞLAM, Ferhat Koray. (2015). *Çocuk ve gençlik müzelerinde barış eğitimi programları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SALOMON, Gavriel. (2004). "Does peace education make a difference in the context of an intractable conflict?", *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, S. 10, s. 257.
- SALOMON, Gavriel. ve CAIRNS, Ed. (2010). *Handbook on peace education*, New York: Psychology Press.
- SALOMON, Gavriel. ve NEVO, Baruch. (Eds.). (2005). *Peace education: The concept, principles, and practices around the world*. New York: Psychology Press.
- SELÇUK, Mualla. (1997). "Din öğretiminin kuramsal temelleri", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu Kitabı* (s. 28-35). 20-21 Kasım 1997.

- STOMFAY-STİTZ, Aline M. (1993). "Peace Education in America, 1828-1990", *Sourcebook for Education and Research*. Metuchen: Scarecrow Press, Inc.
- TAHA, Aalaa. (2016). *Building peace through the youth: A peace education curriculum for Sudan*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAHİROĞLU, Ayşegül Yolga, ÇELİK, Gonca Gül., BAHALI, Kayhan ve AVCI, Ayşe. (2010). "Medyanın çocuk ve gençler üzerine olumsuz etkileri; şiddet eğilimi ve internet bağımlılığı", *New Symposium Journal*, S. 48, s. 19-30.
- TAPAN, Çiğdem. (2006). *Barış eğitimi programının öğrencilerin çatışma çözme becerileri üzerindeki etkilerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- TAUSCH, Nicole., SCHMİD, K. ve HEWSTONE, M. (2010). "The social psychology of inter group relations", in *Handbook on peace education*. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.). New York: Psychology Press.
- ULUÇ, Güliz. (2004). "Toplumsal bir gruba yönelik şiddet türü: Medya, şiddet ve çocuklar", *Selçuk İletişim*, S. 2, s. 4-11.
- WEBEL, Charles ve GALTUNG, Johan. (2007). *Handbook of peace and conflict studies*, New York: Routledge.
- WINTERSTEINER, Werner. (2010). "Educational sciences and peace education: Mainstreaming peace education into (Western) Academia", In *Handbook on peace education*. Salomon, G. ve Cairns, E. (Eds.). New York: Psychology Press.
- YILMAZ, Hüseyin. (2001). "Yaygın din eğitimi kurumları ve toplumsal barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 329-356.
- YILMAZ, Hüseyin. (2009). "Toplumsal barışa katkısı açısından yaygın din eğitimi kurumları", Erişim adresi: [Http://www.cumhuriyet.edu.tr/Edergi/Makale/324.Pdf](http://www.cumhuriyet.edu.tr/Edergi/Makale/324.Pdf), 18, 2009. erişim tarihi: 28.09.2015.